



صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش های سیاسی

به مناسبت هفته دفاع مقدس (۳)

قالب مناسب ادبیات دفاع مقدس برای کودکان و نوجوانان چیست؟

(مکات قوت و ضعف پرداخت به دفاع مقدس در ادبیات کودکان و نوجوانان)

معاونت سیاسی
صدا و سیما

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش های زیر قابل دسترس است:

– وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: فریفته هدایتی

نکات برجسته

- تاریخ و فرهنگ ۸ سال دفاع مقدس مملو از مضامین، مصادیق و محتوای ارزشمندی است که گنجینه گرانقدری برای تعلیم و تربیت غیررسمی ماست.
- وقایع تاریخی می‌توانند به سرعت تحریف و به صورتی متفاوت تبدیل شوند اما هر چیزی که به وسیله هنر و ادبیات ثبت شود ماندگار خواهد بود.
- انتقال ارزش های دفاع مقدس به کودکان و نوجوانان، یکی از رسالت های مهم دستگاه های فرهنگی است.
- در حوزه ادبیات دفاع مقدس برای کودکان و نوجوانان بسیار کم کار شده است.
- همه مسئولان به خصوص رهبر معظم انقلاب بر حفظ و انتقال این تاریخ ارزشمند تاکید ویژه دارند.

اهمیت پرداختن به دفاع مقدس در ادبیات کودک و نوجوان



چالش‌های تولید اثر در حوزه ادبیات دفاع مقدس برای کودک و نوجوان



روش‌ها و قالب‌های مناسب ادبیات دفاع مقدس برای کودکان و نوجوانان



□ مقدمه

ادبیات کودک و نوجوان نقش موثر و مهمی در تعلیم و تربیت نسل جدید دارد و هر چه این ادبیات، منسجم‌تر، هوشمندانه‌تر و بالنده‌تر شود، زمینه برای تعلیم و تربیت، هموارتر و ثمرات آن درخشان‌تر خواهد بود. تاریخ و فرهنگ ۸ سال دفاع مقدس مملو از مضامین، مصادیق و محتوای ارزشمندی است که گنجینه گرانقدری برای تعلیم و تربیت غیررسمی ما در رسیدن به حیات طیبه و انسان متعالی و ساختن دنیایی بهتر فراهم آورده است. این نوشتار در صدد است تا در گفتگو با آقای مصطفی خرامان نویسنده کودک و نوجوان به موضوع چرایی و چگونگی پرداختن به دفاع مقدس در ادبیات کودک و نوجوان و چالشها و چشم انداز آن بپردازد.

۱- اهمیت پرداختن به دفاع مقدس در ادبیات کودک و نوجوان چیست؟

مصطفی خرامان، نویسنده کودک و نوجوان! ادبیات برای کودکان و نوجوانان به طور عمومی بسیار مهم است و در تمام دنیا روی کتابهای کودک و نوجوان سرمایه‌گذاری می‌کنند چون ادبیات کودکان به طور غیرمستقیم به تربیت و پرورش کودکان و نوجوانان می‌پردازد. طبیعی است که در حوزه دفاع مقدس هم می‌تواند همان اهمیت را داشته باشد و بالاخره این جنگ تحمیلی که بین ایران و عراق رخ داد و خیلی از جوانها به جبهه رفتند و جنگیدند، بخشی از تاریخ ماست و باید بر ثبت و حفظ ارزشها و وقایع دفاع مقدس، شامل ادبیات کودک و نوجوان همت گمارد. وقایع تاریخی می‌توانند به سرعت تحریف و به صورتی متفاوت تبدیل شوند اما هر چیزی که به وسیله هنر و ادبیات ثبت شود ماندگار خواهد بود. کتاب می‌تواند در طول زمان به جهت قابلیت حفظ خود، ارزشها و اندیشه‌های این نسل را به آیندگان انتقال دهد. یکی از دلایلی که اصرار می‌کنیم توجه بیشتری به ادبیات دفاع مقدس شود، حفظ و انتقال واقعیت‌ها به نسل‌های بعدی است. عظمت ایثار و فداکاری که در هشت سال دفاع مقدس روی داد و نقش آن در تغییر سرنوشت مردم ایران، به گونه‌ای است که بی‌هیچ تردیدی وجود چنین آثاری ضروری به نظر می‌رسد تا نسل نوجوان بتواند با زوایای مختلف عمق و شکوه این از خود گذشتگی، آشنا شود.

عبدالرضا صمدی، نویسنده کودک و نوجوان^۱: کار در این بخش پراهیمت است. ما در فرهنگ خود، اصلی به نام اصل «دفاع از سرزمین» داریم. وقتی قرار است که ما یک ملت سرافراز در دنیا باشیم، باید مردم این سرزمین بتوانند از ارزش‌های دینی، میهنی و اجتماعی و فرهنگی خود دفاع کنند. باید این ارزش‌ها را به فرزندان خود منتقل کنیم. سرزمین، ناموس، کشور و مملکت، چیزی نیست که به دیگران واگذار کنیم و از کشورهای دیگر سرباز بیاوریم تا از ما

^۱ - گفتگوی تلفنی با پژوهش خبری صدا و سیما، ۹۷/۵/۸

^۲ - انتقاد از فضای ادبی برای کودک و نوجوان در حوزه دفاع مقدس، کودک پرس، ۹۷/۴/۱۹

دفاع کنند؛ باید تفکر دفاع از ارزشهای خود را به فرزندانمان منتقل کنیم و لازم‌هاش این است که نمونه‌ها و اسوها را به آنها در ست معرفی کنیم و با مفهوم «حمایت از مظلومین» آشنا کنیم. راه آن هم ادبیات است. انتقال ارزشهای دفاع مقدس به کودکان و نوجوانان، کشوری عزتمندتر را نتیجه می‌دهد.

۲- آیا تولید آثار و انتقال مفاهیم برای کودکان و نوجوانان در حوزه دفاع مقدس، به خوبی صورت گرفته

است؟

مصطفی خرامان، نویسنده کودک و نوجوان: در این حوزه خیلی کم کار شده است. اگر آماری از کتابهای کودک و نوجوان داشته باشیم که مثلاً در سال ۹۷، هزار عنوان کتاب در حوزه کودک و نوجوان چاپ شده باشد ممکن است ۳ الی ۴ مورد آن دفاع مقدسی باشد. خیلی اهمیت داده نشده است. همه مسئولان به خصوص رهبر معظم انقلاب بر حفظ و انتقال این تاریخ ارزشمند تاکید ویژه دارند. همین آثار کمی هم که تولید می‌شود آثار با کیفیتی نیست. دلیل اصلی این است که پروسه تولید کتاب به ویژه در این عرصه با چالشهای متعددی رو به روست. مثلاً نویسنده‌ای یک داستان کودک می‌نویسد ناشر با توجه به سیاستها و زمینه جامعه می‌گوید که این کتاب را چاپ می‌کند یا نه. ناشران خصوصی اغلب دو ست ندارند در این حوزه‌ها کار کنند ناشران دولتی هم عمدتاً کمتر به این حوزه می‌پردازند. چند ناشر اختصاصی هم که کار دفاع مقدس می‌کنند تعدادشان کم است و بیشتر در حوزه بزرگسال و زندگینامه و ... فعال هستند. ناشر حرفه‌ای در حوزه کودک و دفاع مقدس نداریم. تصاویر داستانها و .. هم جذابیت لازم را ندارد.

عبدالرضا صمدی، نویسنده کودک و نوجوان: تولید آثار و انتقال مفاهیم در حوزه دفاع مقدس در بعضی نقاط شروع شده و کتابهای زیادی هم در حوزه دفاع مقدس چاپ شده است اما مشکل عمده توزیع این کتب است که باید در دسترس بچه‌ها قرار بگیرد و متأسفانه این کتابها کمتر دیده می‌شوند.

از سوی دیگر حوزه دفاع مقدس، حوزه سختی است و نیاز به گذشت زمان بیشتری دارد تا نویسندگان به این سمت و سو حرکت کنند؛ هم واقعیت جنگ را نمی‌شود نادیده گرفت و هم به دلیل منطق جنگ که باید مستند باشد و نمی‌شود خیلی تخیل آزاد را وارد کرد و دست به آفرینش زد، به همین دلیل خیلی از نویسندگان ورود پیدا نکرده‌اند. اگر حمایت از این حوزه به صورت مستمر و سالیانه باشد، نویسندگان به این سمت گرایش پیدا می‌کنند. البته اگر خوب کار کنند خوب نتیجه می‌گیرند.

۳- با چه روش و قالب‌هایی می‌توان به نحو بهتری مفاهیم دفاع مقدس را به کودکان منتقل کرد؟

در حوزه کتاب همان قالب‌هایی که برای ادبیات استفاده می‌کنیم مثل داستان کوتاه، رمان و کتابهای تصویری و ... را باید در ادبیات کودک هم استفاده کرد. منتهی تصویرگری آن را معمولاً کسانی انجام می‌دهند که در حوزه عمومی ادبیات داستان و افسانه و ... کار می‌کنند. شکل کتاب و قالب کتاب خیلی تفاوتی ندارد ولی ما نویسنده‌هایی که دوست داشته باشند در این حوزه کتاب چاپ کنند خیلی کم داریم. سایر قالبها مثل کتاب الکترونیک یا بهره‌گیری از نمایشنامه و ... هم چندان مورد استقبال نیست چون برای نویسنده و ناشر و تولیدکننده اثر مقرون به صرفه نیست. در آن حوزه‌ها اصلاً کسی وارد نمی‌شود. ...

✎ استفاده از زبان طنز در ادبیات دفاع مقدس

ادبیات، لازمه ثبت وقایع ۸ ساله دفاع مقدس است، بچه‌ها با کتاب مستند کاری ندارند. از جهت نحوه بیان باید مثل سایر ژانرهای ادبیات باشد. ما داستان کودک می‌نویسیم و در همان ژانرهای فانتزی و طنز و رئال و ... باید بتوانیم در حوزه دفاع مقدس هم کار کنیم. در ادبیات داستانی اگر بخواهید به کودک بگویید از تاریکی نترس از عناصر خیال و از حیوانات و ... در داستان استفاده می‌کنیم. یک عنصر شجاعت را وارد می‌کنیم ... ته آن ماجرا خود کودک نتیجه می‌گیرد که تاریکی ترس ندارد. در ادبیات دفاع مقدس هم باید همین‌طور باشد. در این ادبیات می‌توان زبان طنز را زبانی جذابتر دانست و آن را در میان ملت ماندگارتر دانست. جنگ یک وضعیت خشن است و با وجود شهادت، زخمی شدن و از دست دادن جان و دوستان، رزمندگان در جبهه شوخی می‌کردند، رزمندگان با وجود کارهای خشن جنگی لطافت خود را داشتند و شوخی‌های جذاب داشتند.^۳

۲ بیان غیر مستقیم به جای بیان مستقیم

در کتاب کلاه حصیری یک کلمه راجع به جنگ مستقیم صحبت نشده. قهرمان داستان کلاه حصیری یک مترسک است که کلاهی روی سر دارد و این کلاه را بچه‌ای به او داده که پدرش مزرعه دار است و مترسک را او درست کرده است... این کلاه برای مترسک مهم است و بعد که جنگ می‌شود مترسک با ترکش خمپاره کلاهش می‌افتد و ... در واقع یک اتفاقی افتاده که آن مترسک یک حسی را از دست داده است و این یک پیام غیرمستقیم است که جنگ باعث شده که حتی آن مترسک که در منطقه پرنده را می‌ترسانده، هم این حس را دارد که یک شخصیتی دیگر دیده نمی‌شود.

۳ پرهیز از شعارزدگی و استفاده از زبان کودکان

باید زبان بچه‌ها را بلد باشی بطور جذاب کنی. اینها همه می‌تواند کمک کند به شرطی که ما به ادبیات بیشتر از شعار اهمیت دهیم و برایمان مهم باشد که غیر مستقیم با بچه‌ها حرف می‌زنیم. مدیریت این عرصه ضعیف است ما مشکل فرهنگی داریم. برخی آدمهایی که در این حوزه کار می‌کنند بیشتر شعار می‌دهند و به خصوص ادبیات کودک و نوجوان را نمی‌دانند حتی در کودکی‌شان هم کتاب نخوانده‌اند.

۴ استفاده بیشتر از زبان تصویر

تصاویر از کیفیت و طرح و رنگ خوبی برخوردار نیست.

۴- کتابهایی که در دوران دفاع مقدس نوشته شد چه تفاوتی با نوشته‌های پس از آن دارد؟

داستانهای زمان جنگ با زمان حاضر متفاوت است چون اقتضات زمانی متفاوتی دارند. آن زمان شعاری بود و طبیعی هم بود چون باید شرایط تهییج‌کنندگی به وجود می‌آمد. در هنگامه جنگ و درگیری جامعه ما نیازمند ادبیات دفاع مقدس بود که تا اندازه زیادی به ادبیات حماسی نزدیک است و هدفش زنده نگهداشتن فضای مقاومت است. اما در زمان پس از جنگ ما بیشتر نیازمند ادبیات پایداری هستیم. اهمیت ادبیات دفاع مقدس در این است که به ما می‌آموزد که چه وقت‌هایی قبول خطر کنیم و آن زمانی نیست جز زمانی که صلح در معرض مخاطره است.

۵- رسانه ملی و آثار دفاع مقدس

اینهمه سریال می‌سازند. به ندرت اتفاق می‌افتد با موضوع دفاع مقدس سریال ساخته شود. و اگر هم ساخته شود معمولاً شعاری است.

^۳ مصطفی خرامان، خبرگزاری رسا، ۹۴/۷/۱۲

مثلا حداقل می‌شد تعدادی داستان که شخصیت‌هایش نوجوان هستند بسازند که چه اتفاقی می‌افتد، چگونه می‌شود که به جبهه می‌روند و چه تحولاتی در آنها شکل می‌گیرد.

۶- چشم‌انداز آینده ادبیات کودک و نوجوان در عرصه دفاع مقدس

می‌توان به نسل جوان ادبیات کودک امیدوار بود... نسل جوانی که کار می‌کند حتما منجر به شکوفایی می‌شود و تمام ویژگی‌های درجه یک رمان و استانداردهای مهم درجه یک جهان مانند ماجرا، هیجان، طنز، شوخ‌طبعی و شیرین روایت کردن و پرداختن به حس‌های درونی و ... که پیش‌تر در داستان‌های مان کمتر می‌دیدیم را رعایت می‌کنند.^۴

در حوزه ادبیات کودک و نوجوان در باره دفاع مقدس اگر واقع‌گرایانه و قابل قبول نویسیم تاثیری بر روی مخاطب نخواهد داشت. باید برای کودکان از اهمیت دفاع، نحوه دفاع و شادی مردم در فتح خرمشهر و ... نوشت و برای نوجوانان نیز تاریخ را بیان کرد. اگر با توصیه‌های متخصصان امر که در این حوزه تجربه دارند، کار نکنند آن موضوع تاثیرگذار نخواهد بود.^۵

□ کلام آخر

برای اینکه بتوانیم مفهوم دفاع مقدس را به کودکان و نوجوانان منتقل کنیم راهی جز استفاده از ادبیات نداریم و برای تاثیرگذاری باید این کارها را به صورت مستمر انجام دهیم. اگر نوشتن برای کودکان و نوجوانان، یک دغدغه برای مسئولین و مردم باشد می‌توان مفاهیم ارزشمند این حوزه را ذره ذره، در روح و جان آنان انتقال داد.^۶

^۴- فریدون عموزاده خلیلی نویسنده پیشکسوت کودک و نوجوان، پایگاه خبری حوزه هنری انقلاب اسلامی، ۹۳/۳/۳۱

^۵- مصطفی رحماندوست، در مصاحبه با باشگاه خبرنگاران پویا، تسنیم، ۹۶/۲/۱۶

^۶- عبدالرضا صمدی، انتقاد از فضای ادبی برای کودک و نوجوان در حوزه دفاع مقدس، کودک پرس، ۹۷/۴/۱۹